

HANTVERKS LABORATORIUM

Hur kan hantverk studeras och förklaras? På vilket sätt kan det betraktas som ett kulturarv? Vilka kompetenser fordras för att underhålla våra kulturmiljöer? Hur ser kunskapsläget ut i Sverige när det gäller byggnadsvården? Vilka hantverkskunskaper besitter och utövar trädgårdsmästare och landskapsvårdare? Och kan man forska i hantverk? Kräver sådan forskning sina egna teorier och metoder? Det är några av många frågor som författarna bakom antologin *Hantverkslaboratorium* diskuterar och försöker besvara. Med avstamp i sina vitt skilda erfarenheter ger de en rad olika perspektiv på hantverk.

Antologin är den första publikationen som ges ut av Hantverkstillämpningslaboratoriet, det nationella centrum för kulturmiljöns hantverk som startades av Göteborgs universitet och Riksantikvarieämbetet 2008, tillsammans med Svenska kyrkan, Statens fastighetsverk, Västra Götalandsregionen, Mariestads kommun, Sveriges hembygdsförbund samt hantverksföretag och branschorganisationer. Tanken med boken är att både beskriva Hantverkstillämpningslaboratoriets utgångspunkter, och samtidigt bjuda in till diskussion om hantverkstillämpningskunnandets status och framtid.

SAMVERKANDE PARTER

Grevillis Fond
Göteborgs universitet
John Hedins Stiftelse
Länsantikvarieföreningen
Mariestads kommun
Riksantikvarieämbetet
Statens Fastighetsverk
Svenska kyrkan
Sveriges Hembygdsförbund
Västarvet
Västra Götalandsregionen

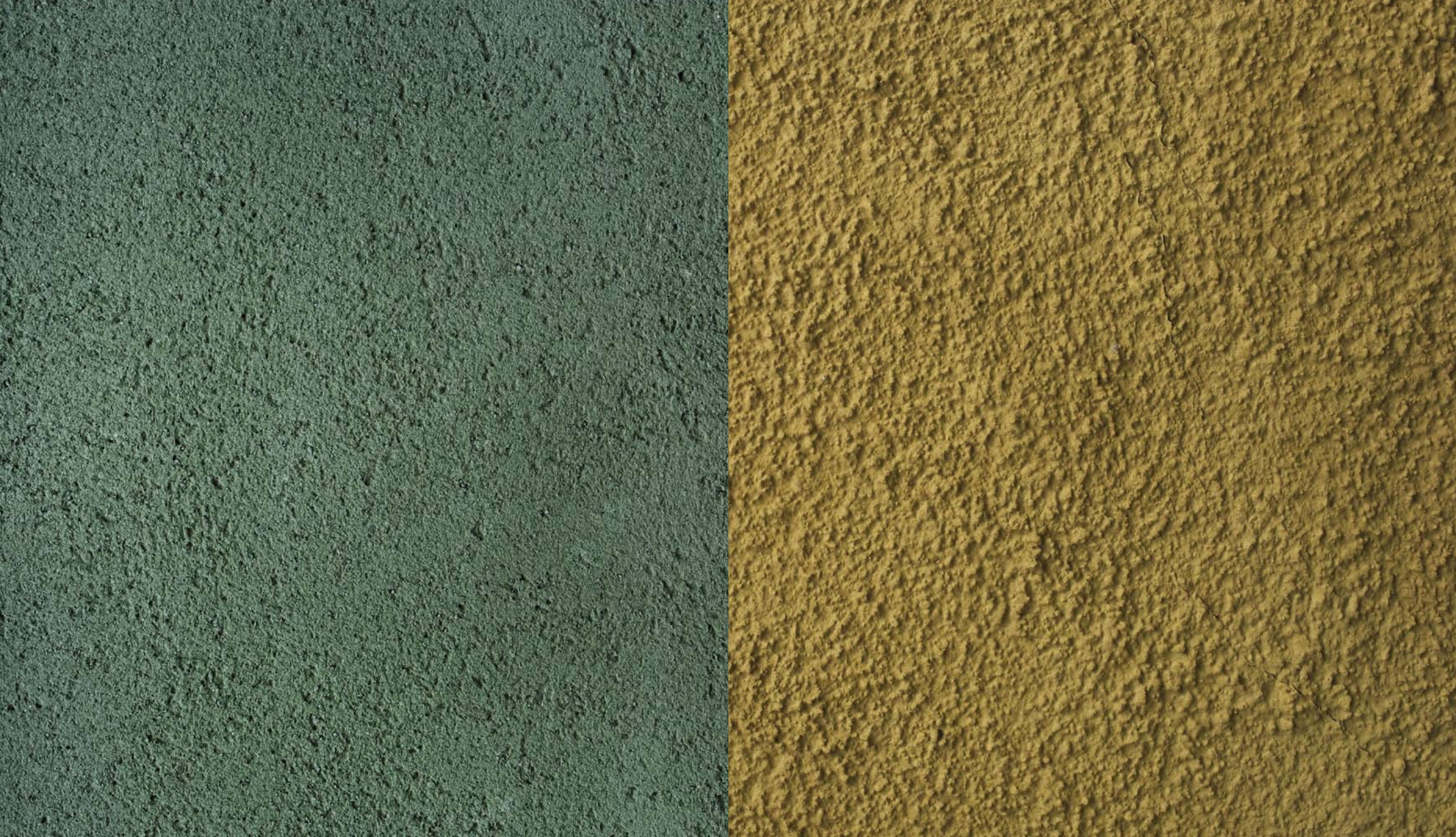
HANTVERKSLABORATORIET
Magasinsgatan 4
Box 77, SE-542 21 Mariestad
+46 (0)31 7869300
craftlab@conservation.gu.se
www.craftlab.gu.se

ISBN 978-91-979382-0-4

HANTVERKSLABORATORIUM

GÖTEBORGS UNIVERSITET

INNEHÅLL

5. Förord

Ola Wetterberg & Birgitta Johansen

9. Nationellt centrum för kulturmiljöns hantverk

Gunnar Almevik & Lars Bergström

HANTVERK OCH KULTURMILJÖVÅRD

28. Hantverk och byggenskap i backspegeln

Bengt OH Johansson

38. Professor i byggnadsarbete?

Gunnar Almevik

50. Om landskapsvårdens och trädgårdens hantverk

Allan Gunnarsson

62. Hantverkarens kunskap

Peter Sjömar

88. Gränsöverskridande kunskapsbygge inom träområdet – ett sätt att ta till vara immateriellt kulturarv

Helena Åberg

96. Hantverkskunskap som immateriellt kulturarv

Anneli Palmsköld

106. Hantverket och det kyrkliga kulturarvet

Hans-Erik Hansson

HANTVERKSLABORATORIET OCH KULTURMILJÖVÅRDEN

112. Hantverkslaboratoriet och byggnadsvården

Göran Andersson

126. Länsstyrelsernas erfarenheter av vårdinsatser och behov av hantverksutveckling

Bosse Lagerqvist

140. Växterna och hantverket inom kulturmiljövården

Pierre Nestlog

148. Hantverkare i landskapet?

Bo Magnusson & Katarina Saltzman

156. Södra Råda och rekonstruktion som hantverksvetenskaplig metod

Gunnar Almevik

176. Hantverkslaboratoriet i internationellt perspektiv

Leif Jonsson

186. Filmdokumentation av kulturvårdens hantverk

Anette Lykke Lundberg

198. Hantverkskompetens enligt provbestämmelserna för gesäll- & mästarbrev

Nils-Eric Anderson

206. Bibliotek och arkiv – informationsresurser för hantverksforskare

Maria Hörnlund

HANTVERKSDOKTORANDERNA OM SIN PÅGÅENDE FORSKNING

214. Praktisk stolpverksforskning – en teoretisk utmaning

Ulrik Hjort Lassen

226. Lokal kalksten och platsblandat bruk

Jonny Eriksson i samtal med Gunnar Almevik

246. Traditionella förökningsmetoder för örtartade fleråriga växter

Tina Westerlund

260. Färg – en aspekt på hortikulturellt hantverk och hortikulturella laborationer

Nina Nilsson

276. Skärande handverktyg för träbearbetning – en projektbeskrivning

Patrik Jarefjäll & Peter Sjömar

OM LANDSKAPSVÅRDENS OCH TRÄDGÅRDENS HANTVERK

I sin betraktelse 'Den ideala världen i Vermeers lilla spetsknypplerska' berör författaren Peter Dormer bristen på analys och reflektion i anslutning till hantverkets praktik. »Vi försäkrar oss om att vi har vidtagit rätta steg och undvikit felaktiga tillvägagångssätt. Vad vi däremot inte brukar göra är att reflektera över själva procedurerna.«¹ Den som är fångad och beroende av det hantverkliga görandet strävar naturligtvis efter att så snabbt som möjligt nå fram till en färdig och funktionell produkt av god kvalitet. Uppmärksamheten ligger på materialet och den framväxande produkten och händernas produktiva arbete med redskapen som länk mellan hjärna/kropp och material/produkt. Det är ett intellektuellt lika väl som ett fysiskt arbete men den intellektuella energin är koncentrerad på att ta sig igenom de krävande passager och värderingsmoment som kan finnas på vägen mellan råmaterial/utgångsläge och färdig/beställd produkt.

Mera sällan lär hantverkaren ta de steg bakåt som krävs för att med ett utifrån-perspektiv analysera det egna görandet och tolka dess processer och procedurer i skenet av andra hantverksdiscipliner och ett vetenskapligt förhållningssätt. Begreppet *procedur*, som jag skall återkomma till, avser i denna betraktelse handlingsburna överväganden och tillvägagångssätt som leder fram till det materiella resultatet.² Ett antal på varandra följande tillverkningsprocedurer bildar en tillverkningsprocess, vilket innebär att proceduren är en delmängd av processen.³

I de litterära källor som berör hantverket är dessa procedurer sällan så noggrant återgivna att de fångar den komplexitet och kontextberoende variation som ligger i ett avancerat utövande och inte heller den kunskaps- och förståelsebas som krävs för ett framgångsrikt praktiserande. Så är förhållandet gällande merparten av det traditionella trädgårdshantverket liksom för det landskapshantverk som vilar på traditionella agrara brukningsformer. Även för en så pass väldokumenterad och ofta beskriven skördeteknik och landskapsvårdsåtgärd som hamling och lövtäkt, saknas mera djuplodande proceduranalyser och reflektioner kring utövandet och dess skicklighetskrävande passager och kunskapsbaserade moment.⁴ Inte heller speglas den bredd i utövandet som fanns då målet var lövfodret och inte som idag måleriska och biodiversitetsfrämjande hamlingsträd. Förklaringen kan ligga i att beskrivningarna oftast bygger på de resterande, vegetativa och landskapliga spåren av ett upphört utövande och bevarade redskap eller i att informationen har silats via skribenter som inte har en egen hantverklig praktikbakgrund utan belyser arbetet och dess resultat utifrån etnologiska, agrarhistoriska eller biologiska och artbevarande perspektiv.

Allan Gunnarsson, agr.dr., landskapsarkitekt och gästprofessor vid Institutionen för kulturvård samt programansvarig för utbildningen Trädgårdens hantverk och design. Med avhandlingen *Fruktträden och paradiset* disputerade han 1993 vid SLU, Alnarp, där han fortfarande är verksam som lektor. Idag handlar hans forskning framför allt om kulturlandskapets historia, vård och utveckling, vegetationsdesign och vegetationsbyggnad.

¹ Dormers text är publicerad i Weimarck, Torsten (red.) (2003). *Design och konst: texter om gränser och överskridanden. D. 2, Texter efter 1960*. Stockholm: Raster, s. 121. Engelsk originaltext publicerad 1988

² Definitionen bygger på filosofen Bertil Rolfs

resonemang om procedurer och praktisk kunskap. Rolf, Bertil (1995). *Profession, tradition och tyst kunskap*, Bokförlaget Nya Doxa. Nora, och Rolf, Bertil (2007). *Teori, praktik och beuristik*, s. 75–114, opublicerat manus

³ I såväl *Svenska Akademiens ordbok* (2009) som i *Natio-*

nalencyklopedins ordbok (1995) definieras *process* som (*utdraget*) *förlopp som innebär att något förändras eller utvecklas*, medan *procedur* förklaras som (*relativt omständigt och komplicerat*) *tillvägagångssätt vid åstadkommandet av något*. Denna definition sammanfaller relativt väl med denna texts

användning av dessa begrepp.

⁴ Bland litterära källor kring lövtäkt och hamling kan nämnas de två rapporterna om *Lövtäkt och stubbskottsbruk* 1996 med Håkan Slotte och Hans Göransson som redaktörer, Mátyás Szabós kapitel om boskapsskötsel med en kort

beskrivning av lövtäkt (s.129–130) i *Arbete och redskap* 2003, kapitlet om lövskörd 2002 i Bo Swensons Skånebaserade folklivsskildring *I skördeanden* samt Jordbruksverkets skrift om *Hamling och lövtäkt* 2001 med Mårten Aronsson, Jan Karlsson och Håkan Slotte som författare.

⁵ Hyams, Edward, (1971). *History of gardens and gardening*. London, Jellicoe, G och Jellicoe, S., (1989). *The landscape of man*. London & Singapore, Gunnarsson, Allan (1992). *Frukträd- den och paradiset*. Stad & Land nr 105/1992. Movium och Institutionen för landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniversitet, s. 29–33.

⁶ Lundquist, Kjell (2000). *Bidrag till kännedomen om begreppet trädgård och om trädgårdsväxternas historia i Sverige*. Lic.-avh. Alnarp : Sveriges lantbruksuniv. , s. 108

⁷ Forntidens heliga lundar kan kanske betraktas som just trädgårdar då de troligtvis var hägnade, kringgärdade med skyd- dande bestämmelser och huvudsakligen ägnade åt annan verksamhet än materiell produktion. Wittrock, S. (2001). Den heliga lunden. *Ale* 2001:1. Lund, s. 13–25, Oostra, Swantje & Gunnarsson, Allan (2005). *Lunden och tiden: en studie av lundbegrep- pets användning och betydelse genom tiderna inom det svenska språkområdet*. Alnarp: Institutionen för landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniversitet, s. 22–28

⁸ Gunnarsson, s. 30 och Austen, Ralph (1653). *A treatise of fruit-trees shewing the manner of grafting, setting, pruning, and ordering of them in all respects* ...[Elektronisk resurs] ... Oxford: Printed for Tho. Robinson

⁹ Hortikulturens olika grenar och komplexitet speglas ganska väl av samlingsverket *Trädgårds- odling i Sverige* från 1935,

Den uppgift jag har tagit på mig i denna betraktelse är att i någon mån skärskåda och reflektera kring det hantverk som praktiseras inom landskapsvården och i arbetet med att anlägga, odla och vårda trädgårdsmiljöer. Syftet är att undersöka vad som kännetecknar det landskapsvårdande och trädgårdsmästarinriktade hantverkets historia och procedurer, samt vad som är särskilt skicklighets- och kompetenskrävande, det vill säga kompetenssorterande inom hantverket. I någon mån kommer resonemangen att utgå från en jämförelse med bygghantverket. Avslutningsvis kommer jag att reflektera kring vad dessa egenskaper hos hantverket kan innebära för hur detta kan beskrivas, bevaras, utvecklas och förmedlas.

NÅGOT OM DE TRÄDGÅRDS- OCH LANDSKAPSBASERADE HANTVERKENS BAKGRUND OCH UTVECKLING

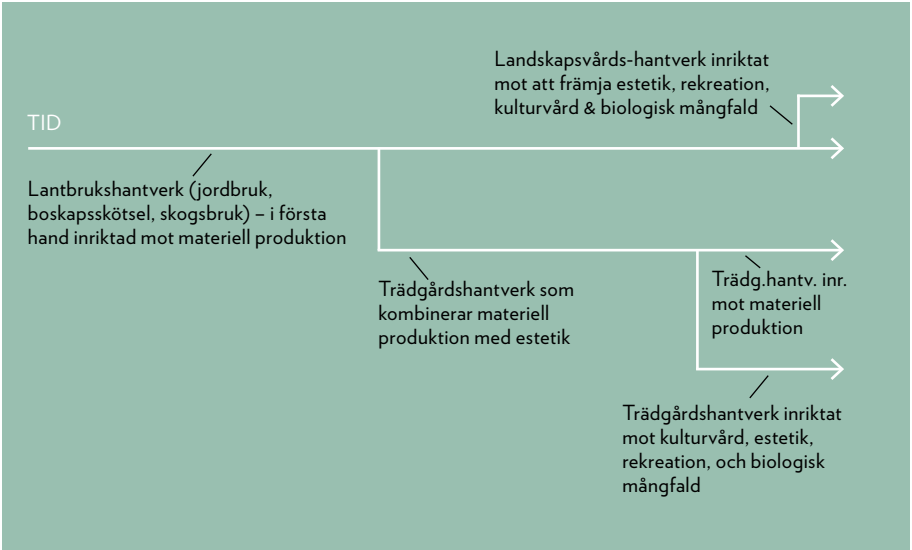
Rötterna för både landskapsvårdens och trädgårdens hantverk finns i människans kultivering av mark för ökad och koncentrerad produktion av nyttigheter. Trädgård uppstår när kultiveringen så småningom leder till att mindre markområden hägnas in, styrs för att vara materiellt produktiva men därutöver betraktas eller rent av utvecklas med estetisk blick. Detta steg tas för flera tusen år sedan i Mellanöstern och uttrycks kanske allra skönast och tydligast i den gammaltestamentliga skapelse- berättelsens skildring av människans urhem i Edens lustgård.⁵ I Sverige dröjer det till skiftet mellan järnålder och medeltid innan vi med säkerhet kan tala om trädgårdskultur och ett därtill knutet trädgårdshantverk som förenar produktiva och estetiska överväganden.⁶ Om forntidens heliga lundar ryms inom trädgården som begrepp och företeelse är trädgårdskulturen ännu äldre på våra breddgrader.⁷ Trädgårdskonsten och hortikulturen formas, omformas och kompliceras över tiden. I sin grundidé är trädgårdens signum och viktigaste mening att vara en plats som förenar det nyttiga och det sköna – dvs produktion av föda och läkeväxter i en miljö som bjuder på skönhetsupplevelser, vilket kräver en trädgårdsmästarekompe- tens med såväl bredd som djup.⁸ Under främst 17-, 18- och 1900-talen separeras trädgårdens funktioner alltmer och hantverket specialiseras mot olika grenar såsom växtförökning och plantskoleproduktion, produktion av frukt, bär och grönsaker på friland och under glas, trädgårdsanläggning, trädgårdsskötsel.⁹

Utanför trädgårdens hägnad har bruket i huvudsak varit nyttoinriktat mot produktion av föda, foder, ved, byggnadsvirke, redskapsämnen. Inägomarken och i synnerhet den fastmarksbaserade lövängen, har intagit en mellanställning då den ti- digt hägnades och brukades mot en struktur och artmångfald som ledde till stora skönhetsvärden – dock mera såsom en oavsiktlig biprodukt än som resultatet av en medveten strävan såsom i trädgården.¹⁰ Det hantverk som bedrivs är således ett produktionsfrämjande bruk av mark och växtlighet som kan ses som en form av landskapsvård men som till sitt syfte och genom sitt materiellt produktinriktade mål är väsensskilt från vår tids landskaps- och naturvård.

Naturvården tog form under senare delen av 1800-talet och början av 1900-talet och hade som sitt främsta syfte att skydda vildmarksbetonad och till synes orörd natur från människans påverkan. Mot denna preservation-betonade vård argumen-

terade och verkade efterhand en mera socialt- och conservation-inriktad naturvård som förespråkade kulturlandskapets värden och vårdbehov liksom människans behov av och tillgång till naturupplevelser.¹¹ Det är den senare varianten av natur- vård i kombination med den kulturmiljöinriktade vården och efter hand landskaps- vården med en uttalat social, rekreativ och estetisk inriktning, som har lett fram till något som kan betraktas som början till en hantverksinriktning – landskapsvår- dens hantverk. Landskapsvården med starka kopplingar till hembygdsrörelsen och så småningom till landskapsarkitekturen var under lång tid synonymt med att arbeta förebyggande och efterbehandlande i samband med storskalig exploatering i form av täkter, vägbyggen, vattenkraftsutbyggnad med mera.¹² Efter hand och främst under 1900-talets senare del har landskapsvården tagit steget från att uteslutande arbeta med försköning i den storskaliga exploateringens tjänst till att även innefatta ett på ekologisk, kulturhistorisk, social och estetisk grund vilande arbete med landsbygdens och stadens natur- och kulturlandskapsmiljöer som helhet. Kännetecknet för landskapsvården är just ambitionen att förena olika behov, värden och kunskapsområden i det strategiska arbetet såväl som i det därtill kopplade hantverket. Landskapsvårdaren träder in där vår tids ekonomiskt inriktade jord- och skogsbruk är ett hot mot de värden som vuxit fram i ett småskaligt och diversitetsfrämjande, äldre bruk eller där det rekreativa behovet ställer krav på särskild omsorg om miljön.

Som en partiell sammanfattning av denna rapsodiska bakgrundsteckning kan följande enkla figur tjäna. Den poängterar landskapsvårdens i allmänhet väsensskil- da inriktning och mål jämfört med äldre tiders landskapsbruk och släktskapen med den gren av hortikulturen som är inriktad mot att utveckla skönhet, artmångfald och rekreativa värden i trädgårds- och parkmiljö.

som var en hyllningsskrift till pomologen och profes- sorn i Alnarp Carl G. Dahl.

¹⁰ Lundqvist, s. 108–110 och Sjöbeck, Mårten (1932). *Bobuslän och Göteborg: en landskaplig orientering*. Stockholm: Seelig 1932, s. 64–65

¹¹ Boberg, Göran (1999). *The application of agrienvi- ronmental programmes according to Council Regula- tion (EEC) No. 2078/92: a comparison with respect to the priority given to Biodiversity Objectives and Natura 2000 Obligations : an example study*. Stockholm: Jordbruksdep., Regeringskansliet s. 40–41. Rudberg, J. (1999). Från akademisk klubb till folkrörelse – en intervju med Nils Dalbeck om Naturskyddsföreningens ungdomsår. *90 år ung!: Naturskyddsföreningen 1909–1999*. Larsson, Erik (red.), Stockholm: Svenska naturskyddsfören., s.52–52 Conservation och preserva-

Figur 1. Lantbruket knoppar så småningom av trädgården och trädgårdshantverket som i sin tur delas upp i ekonomisk trädgårdsproduktion och i estetisk/rekreativ trädgårds- kultur. I sen tid har landskaps- vården och dess hantverk ersatt det materiellt produce- rande lantbruket där rekreati- va, sociala, kulturhistoriska och biologiska värden priori- teras framför ekonomiska värden. Inom det estetiskt och rekreativt inriktade trädgårds- hantverket liksom inom landskapsvården ses ofta de produkter som skötseln genererar (gräsklipp, hö, grenar, stammar mm) som problematiska restprodukter och inte som ett åtråvärt resultat.

tion är i direktöversättning från engelskan att betrakta som synonymer men har i naturvårdssammanhang kommit att beteckna en vård- och bevarandeställning som inkluderar (conservation) respektive exkluderar (preservation) människan.

¹² Svensk bygd och natur, (1954): Hermelin s. 338–342, Nihlén s. 395–421 och Segerros s. 433–445,

¹³ Rolf, B. 1995, s. 116–125 och Rolf, B. i ännu opublicerat manus *Teori, praktik och heuristik*

REFLEKTIONER KRING SKICKLIGHET OCH KOMPETENS INOM TRÄDGÅRDENS OCH LANDSKAPSVÅRDENS HANTVERK

Följande tankar och reflektioner om vad som kännetecknar skicklighet och kompetens inom trädgårdens och landskapsvårdens hantverk, skall ses som ett första och hypotetiskt försök att öka förståelsen för vad som kan betraktas som avancerat och krävande inom dessa hantverk. Resonemangen är ännu inte stabiliserade med sakkunniga, litterära och muntliga referenser, men den grundläggande terminologin och förståelsebakgrunden utgår från filosofen Bertil Rolfs redan nämnda resonemang om procedurer och praktisk kunskap.¹³ Rolf definierar skicklighet som praktisk kunskap i enlighet med regler där regelföljandet i princip kan avgöras utan hänvisning till andra bedömare än den aktör som utför handlingen. Know-how beskrivs som praktisk kunskap som lever upp till externa bedömares regelverk och uppfattningar. Kompetens menar Rolf slutligen, är know-how integrerad med reflektion, och uttrycks som intellektuell och praktisk handling.

Hantverk är i allmänhet problemlösning i den lilla världens sammanhang där problemen är överblickbara och lösbara såvida hantverkaren är tillräckligt skicklig och har tillgång till goda verktyg och ett ändamålsenligt råmaterial. Procedurerna kan vara nog så komplicerade, precisionsberoende och skicklighetskrävande, men de faktorer som kan påverka och störa procedurernas framgång och produktens kvalitet är oftast relativt enkla att förutse, överblicka och parera. Detta gäller särskilt de hantverk som är tillverkande/konstruerande till sin karaktär och utgår från ett råmaterial som trä, lera, kalk, järn, papper mm. Skickligheten ligger i allmänhet i att under begränsad tid och kanske rent av tidspress tillverka produkter med bibehållen precision, kvalitet och hållbarhet. Det konstruerande hantverksuppdraget har oftast en tydlig början och slut och ett resultat som funktionsmässigt kan preciseras i beställningen och som relativt väl kan bedömas direkt efter avslutat arbete.

Inom såväl trädgårdens, som landskapets/landskapsvårdens hantverk ryms både ett konstruerande hantverk som utgår från ett icke levande råmaterial och ett hantverk som är inriktat mot odling, vård och utveckling av vegetativa produkter, växter, växtsamhällen och biotoper. Till det konstruerande hantverket inom trädgård och landskapsvård hör byggande och underhåll av stängsel, murar, pergolor, gångvägar, broar, terrasser mm. Det konstruerande hantverket ligger bygghantverket nära eller ryms kanske rent av inom detta. De två huvudformerna av trädgårdens och landskapets hantverk skiljer sig bland annat åt i fråga om materialkaraktäristika, precisionskrav, procedur-avancemang, och den typ av kunskap och förståelse som krävs.

Det konstruerande hantverksuppdraget bygger i huvudsak på kunskap om materialens kvalitet och ändamålsenlighet i relation till tekniken samt färdighet i procedurerna. Skickligheten tycks, såvida merparten av de gestaltande aspekterna överläts på någon annan, komma till uttryck i materialbedömningen och materialets bearbetning och sammanfogning till en funktionell och tilltalande helhet samt i den teknikfärdighet och improvisationsförmåga som det erfordrar. Ofta krävs

betydande övning innan skicklighet och know-how uppnås. Processen har oftast en tydlig början och slut och resultatet kan i de flesta fall bedömas direkt efter avslutat arbete.

Den del av trädgårdshantverket (och eventuellt landskapshantverket) som är inriktat mot odling och produktion av växter och växtprodukter, påminner om det konstruerande hantverket genom att procedurerna och processerna har en tydlig början och slut och genom att produktens kvalitet kan mätas mot relativt tydliga krav och bestämmelser. Ett äpple skall ha en viss storlek och ytkvalité för att betalas bra och ett träd som producerats i en plantskola skall ha nått en viss storlek och förgrening för att vara säljbart. De inre kvalitéerna som fysiologisk status och smak som inte är så enkelt kontrollerbara som morfologisk kvalitet, är ofta nedtonade i storskalig produktion men kan lyftas fram vid en mera småskalig och hantverksbaserad odling. Procedurerna är med vissa undantag så som ympning och okulering inte så precisions- och skicklighetskrävande som i det konstruerande hantverket. Det avancerade ligger mera i att avläsa och förstå samspelet mellan mark/odlingssubstrat, klimat och växt och sätta in åtgärderna (de olika procedurerna) såsom, omplantering, toppning, gödsling mm vid det optimala tillfället i förhållande till önskad produktkvalité och produktionstid. Denna fingertoppskänsla och timing kräver såväl kunskap som erfarenhet och avslöjar, i högre utsträckning än precisionen i proceduren, graden av skicklighet och kompetens.

Det vårdande och utvecklande hantverket kopplat till trädgårdsrum och landskapsavsnitt har sällan någon tydlig början eller slut och avläsningen av produktens kvalitet är inte så detaljbaserad. Procedurerna i sig är kanske inte så komplicerade och precisionsberoende men de utförs i ett komplext och svåröverblickbart biologiskt system och sammanhang där resultatet ofta inte kan bedömas fullt ut förrän efter ett antal veckor, månader, år eller som i uppbyggnaden och vården av ett ekbestånd efter flera decennier eller rent av mer än ett sekel. Hantverket bygger mera än det konstruerande hantverket på tolkning och improvisation, då materialet (växterna/vegetationen) aldrig är detsamma från fall till fall och kontinuerligt förändras över tid och då omvärldsfaktorer som klimat, jordmån, vatten- och näringstillgång, skadegörare skiftar från plats till plats och från tid till tid. Skicklighet och know-how bygger här i hög grad på situationsanpassning och är i hög grad beroende av reflektion det vill säga kompetens.¹⁴ I relativt statiska trädgårdsmiljöer med stor andel av tuktad och detaljstyrd vegetation som gräsmattor, klippta häckar, rabatter och liknande, har de flesta gestaltsbesluten tagits redan vid ritbordet och skötselarbetet handlar i stor utsträckning om att hålla och hävda gränserna mellan olika växter, vegetationselement och material. Skicklighet och know-how är starkt kopplad till att vid optimalt tillfälle och med rätt tryck utföra åtgärder som ogrärensning, vattning, beskärning, häckklippning mm. Kunskapen om marken, klimatet och växterna är avgörande liksom kunskap om och erfarenhet av hur olika växtarter reagerar på olika typer av skötsel på kort och lång sikt.

Skötseln av mera dynamiska växtkompositioner är kanske det mest avancerade och kunskaps/erfarenhetskrävande trädgårds- och landskapshantverket. Svårigheten ligger inte i själva procedurerna som kan vara relativt lätta att tillägna sig och

¹⁴ Rolf 1995, s. 115, 120

nå skicklighet inom, utan i att vid rätt tillfälle och med lagom tryck i åtgärden styra ett vegetationssystem mot ett mer eller mindre tydligt mål. Det kräver inte bara känsla för timing och åtgärdstryck utan också en förmåga att se och förstå framtida konsekvenser av nuets åtgärder. I arbetet med hagmarksrestaurering eller gallring av ett lundbestånd, är de överväganden mest krävande som görs kring exempelvis åtgärdstryck, artbalansering och val av tidpunkt grundat på en förståelse kring beståndets vitalitet och dynamik, ståndortens förutsättningar och platsens värden i relation till de mål som satts upp. När besluten väl tagits och avverkningen stämplats är själva åtgärden att fälla, kapa och transportera bort, relativt enkel. I hantverket ligger också en hög grad av gestaltande överväganden och beslut i arbetet med att behålla eller ta bort hela eller delar av växter, eftersom de styrande direktiven från en beställare aldrig kan vara reglerande och förutseende på detaljnivå. Detta försök att karaktärisera kunskaps- och skicklighetskraven inom trädgårdens och landskapsvårdens hantverk kan sammanfattas i en enkel tabell:

Tabell 1. Ett försök att skatta de olika krav och förmågor som kännetecknar och sätts på prov i det hantverkliga arbetet och dess olika procedurer. Inom de konstruerande hantverken är materialen och förutsättningarna relativt lika från fall till fall och avancemanget ligger i ganska hög grad i procedurernas komplexitet och precisionskrav. Inom trädgårdsodling och inom skötsel och utveckling av trädgårds- och landskapsmiljöer är procedurerna ofta mindre precisionsberoende och tekniskt komplicerade. Här ligger avancemanget alltså inte i första hand i den handlingsburna delen av procedurerna utan i den timing och de överväganden och situationsbedömningar/anpassningar som krävs i arbetet med levande växter och vegetationssystem.

DE KRAV- OCH AVANCEMANGSNIVÅER SOM KÄNNETECKNAR GENOMFÖRANDET AV FUNKTIONELLA PROCEDURER INOM NÅGRA OLIKA HANTVERKSGRENNAR						
	Teknisk procedurkomplexitet	Krav på procedurprecision	Krav på procedur-timing	Krav på kontinuerlig situationsanpassning	Krav på designförmåga	Krav på systemförståelse
Husbyggnadshantverk	Hög-mycket hög	Högt-mycket högt	Lågt-måttligt	Måttligt	Måttligt	Måttligt
Landskapsvårdens bygghantverk	Måttlig-hög	Måttligt-högt	Lågt	Lågt-måttligt	Måttligt	Lågt
Trädgårdsanläggning	Måttlig-hög	Måttligt-högt	Måttligt	Måttligt	Måttligt	Måttligt
Trädgårdsodling	Måttlig	Måttlig	Mycket högt	Måttligt	Lågt	Måttligt
Skötsel och utveckling av statiska trädgårdsmiljöer	Låg-måttlig	Lågt-måttligt	Högt	Måttligt-högt	Måttligt-högt	Måttligt
Skötsel och utveckling av dynamiska trädgårdsmiljöer	Låg-måttlig	Lågt-måttligt	Högt	Mycket högt	Mycket högt	Högt
Skötsel och utveckling av natur- (och naturlika) miljöer	Låg-måttlig	Lågt-måttligt	Högt	Mycket högt	Högt	Mycket högt

SLUTORD – OM BRUKET AV TRÄDGÅRD OCH LANDSKAP

Inom i synnerhet landskapsvårdens hantverk är oftast målet det landskap som vården resulterar i, medan de materiella produkter som också är ett resultat allt för sällan ses som värdefulla utan som besvärliga restprodukter. Därmed skiljer sig landskapsvården radikalt från dagens produktionsinriktade, agrara näringar liksom från det bruk av landskapet som under gångna århundraden resulterade i de värden vi idag försöker upprätthålla. Fokus då var de materiella produkterna medan landskapets skönhet, kulturspår och biologiska mångfald var en biprodukt utanför godsens domäner. Landskapet har via denna kursomläggning gått från produktionslandskap till konsumtionslandskap och upplevelsescen med landskapsvårdaren som scenarbetare. Jag uppfattar konsekvenserna av denna värde- och målförskjutning som meningsreducerande och skulle så långt möjligt vilja se en landskapsvård som kombinerar materiell produktion med värde-bevarande/utveckling. Inkluderingen av ett brukande i vården skulle göra de värdefulla miljöerna mera levande och intressanta att besöka och vistas i och öka deras autenticitet.⁴⁵ Då skulle produktionen av kött bli lika viktig som upplevelsen av naturbetesmarken, höet och dess kvalitet tas på samma allvar som ängens mångfald och trädens funktionalitet som slöjd- och byggnadsvirke bli en angelägenhet jämställd med mossorna, skalbagarna och hackspettarna i lunden.

En sådan perspektivförskjutning skulle få konsekvenser för utbildningen av framtidens landskapsvårdande hantverkare liksom för hur hantverket definieras och levandehålls inom ramen för ett hantverkslaboratorium. En mera bruks- och produktionsinriktad landskapsvård skulle också förstärka kopplingen mellan landskapsvårdens konstruerande och vårdande delar liksom mellan landskapsvårdens och byggnadsvårdens hantverk, genom att produktionen av lokalt producerat kvalitetsvirke skulle bli en sammanlänkande ambition och aktivitet.

Inom trädgårdens hantverk finns idag en ganska stark uppdelning mellan produktion och konsumtion. Önskemålet skulle vara att i högre grad låta nytta och skönhet samsas så att estetiska aspekter influerar produktionen och så att nyttan förenas med nöjet och upplevelsen i våra trädgårdsrum. Det skulle inte bara föra oss närmre den ursprungliga trädgårdstanken representerad av Bibelns berättelse om Edens lustgård, utan också fördjupa upplevelsen och göra hantverket mera fullödigt genom att kombinera praktisk handling med estetisk blick och gestaltningssinriktade överväganden.

En förskjutning av vård/skötsel-perspektivet mot ett brukandeperspektiv skulle naturligtvis också påverka hantverkets procedurer. De skulle bli lika mycket inriktade mot att producera materiella nyttigheter som att producera värdefulla och upplevelserika miljöer. Den intellektuella delen av procedurerna skulle bli än mera komplicerad och handlingsdelen av dem skulle kräva en större omsorg i genomförandet för att säkerställa en produktkvalité.

I mitt försök att karaktärisera trädgårdens och landskapsvårdens hantverk och procedurer har jag hävdat att det mest skicklighets- och kompetenskrävande inom den odlande, vårdande och utvecklande delen av dessa hantverk inte i första hand

är procedurernas snabba bedömningar. Skickligheten fordras framför allt vid de överväganden (värderingsprocedurer) som *föregår* procedurerna (aktörsprocedurerna), eller ligger *mellan* de olika procedurerna i en kedja av handlingsmoment.¹⁶ Dessa överväganden kan delas upp i olika kategorier. Bedömningar av situations- och systemanpassning har att göra med hur och hur mycket som skall göras i förhållande till det enskilda fallets förutsättningar vad gäller markförhållanden, klimat, artsammansättning, vitalitet, ekonomiska förutsättningar, eventuella värden och produktkrav. Bedömningar av timing bestämmer när det är mest gynnsamt att agera, och designbedömningar hur jag når ett resultat som ger störst upplevelsevärde och rekreationsutbyte.

Inom trädgårdsodlingen är timing det som kräver mest erfarenhet och kunskap tillsammans med frågan om situationsanpassning. Inom det vårdande och utvecklande hantverket är timing inte riktigt lika precisionskrävande medan bedömningar av situations- och systemanpassning och design kräver mycket stor erfarenhet och kunskap för att resultatet skall bli gott. Särskilt krävande är dessa värderingar vid arbete med komplexa och dynamiska vegetationssystem. Här ställs också höga krav på förmågan att kunna föreställa sig de framtida, rumsliga effekterna av en tänkt åtgärd i ett kontinuerligt växande och konkurrenspräglad system.

Dessa egenskaper hos hantverket innebär att i synnerhet det vårdande och utvecklande hantverket inte kan tolkas och beskrivas mera generellt via en serie handgreppsbilder med kort förklarande text. Eftersom varje fall är unikt och mer kontextkopplat än i det konstruerande hantverket där materialen ofta är ungefärligen de samma från fall till fall, och då de avancerade momenten ligger i bedömningarna som görs före och mellan aktörsprocedurerna, krävs relativt långa förklaringar för att fånga hantverkets kunskaps- och färdighetsinnehåll. I den hantverkliga undervisningen bör bedömningsaspekten övas lika mycket som aktörsprocedurerna och helst interaktivt. Detta sker bäst via en problembaserad och projektinriktad undervisningsform med betydande teoretiska inslag. Men erfarenhetens betydelse är mycket stor och kan absolut inte ersättas av bokligt förvärvat kunskap, vilket belyses av Eva Gustavsson i följande rader om trädgårds-skapandets förutsättningar:

Ett växande avstånd till en praktiskt förankrad materialanvändning och till landskapet som biologiskt system måste ofrånkomligen få en allt mer abstraherad design som resultat. Historien har redan visat att konsten att skapa trädgårdar är intimt förbunden med en i kroppen införlivad, praktikbaserad erfarenhetskunskap, som inte helt kan ersättas av en teoretiskt transformerad ström av faktauppgifter.¹⁷

I ett dokumenterande och färdighetsbevarande arbete kring trädgårdens och landskapsvårdens konstruerande hantverk kan vi fånga mycket av kunnandeinnehållet via beskrivningar av aktörsprocedurer och färdighetsträning i dessa procedurer. Något mindre kan fångas och vidmakthållas via samma förfaringssätt vad gäller odlingens hantverk och det vårdande och utvecklande skötselarbetet i

relativt statiska trädgårdsanläggningar. Vården och utvecklingen av dynamiska vegetationssystem kan i mycket begränsad grad fångas och förmedlas på detta sätt. Här krävs ett delvis annorlunda förhållningssätt och en annan metodik som i hög grad tar fasta på situations- och systembedömningens principiella stödjepunkter och argumentationsspår. Att därefter förstå och modifiera tillämpningen från fall till fall och koppla bedömningarna till en serie aktörsprocedurer med god timing och lagom tryck för ett gott och balanserat resultat på kort och lång sikt, kräver mycket lång erfarenhet. Verklig kompetens inom detta hantverk kräver ett så gott som livslångt praktiserande och lärande.

REFERENSER

Austen, Ralph (1653). *A treatise of fruit-trees shewing the manner of grafting, setting, pruning, and ordering of them in all respects ...*[Elektronisk resurs] ... Oxford: Printed for Tho. Robinson

Boberg, Göran (1999). *The application of agri-environmental programmes according to Council Regulation (EEC) No. 2078/92: a comparison with respect to the priority given to Biodiversity Objectives and Natura 2000 Obligations: an example study*. Stockholm: Jordbruksdep., Regeringskansliet

Bringéus, Nils-Arvid (red.) (2003). *Arbete och redskap: materiell folkkultur på svensk landsbygd före industrialismen*. 5., omarb. uppl. Stockholm: Carlsson

Bucht, Eivor, (2004). Reflektioner kring bevarande av människans landskap. *Bebyggelsehistorisk tidskrift* nr 48/2004, s. 39–51

Gunnarsson, Allan, (1992). *Frukträden och paradiset*. Stad & Land nr 105/1992.

Movium och Institutionen för landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniversitet Gustavsson, Eva, (1999). Trädgårdskonst eller trädgård som konst – om trädgårdskonst som skapande handling. *Nordisk Arkitekturforskning* 1999:4. s. 38–58

Gustavsson, Roland & Peterson, Anna, (2004). Autenticitet i förvaltning och bevarande. *Bebyggelsehistorisk tidskrift* nr 48/2004, s. 52–58

Hyams, Edward, (1971). *History of gardens and gardening*. London

Jellicoe, G och Jellicoe, S., (1989). *The landscape of man*. London & Singapore

Larsson, Erik (red.) (1999). *90 år ung!: Naturskyddsföreningen 1909–1999*. Stockholm: Svenska naturskyddsfören.

Lundquist, Kjell (2000). *Bidrag till kännedomen om begreppet trädgård och om trädgårdsväxternas historia i Sverige*. Lic.-avh. Alnarp: Sveriges lantbruksuniv.

Nationalencyklopedins Ordbok, band 2, 1995. Bra Böckers förlag, Höganäs.

Nihlén, John & Boethius, Gerda (red.) (1954). *Svensk bygd och natur*. Göteborg: Kulturhistoriska förl.

Oostra, Swantje & Gunnarsson, Allan (2005). *Lunden och tiden: en studie av lundbegreppets användning och betydelse genom tiderna inom det svenska språkområdet*. Alnarp: Institutionen för landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniversitet

Rolf, Bertil, (1995). *Profession, tradition och tyst kunskap*. Bokförlaget Nya Doxa. Nora

Rolf, Bertil, (2007). *Teori, praktik och heuristik*, opublicerat manus

¹⁶ Rolf skiljer i manuset *Teori, praktik och heuristik*, s. 79–80, på aktörsprocedurer som är själva handlingarna och värderingsprocedurer som är de överväganden som föregår och ligger mellan handlingarna. Det finns dock aktörsprocedurer inom såväl trädgårdens- som landskapsvårdens odlande, vårdande och utvecklande hantverk som är handlagskrävande och skicklighetssortering såsom ympning, okulering, häck- och figurklippning och lie-slätter.

¹⁷ Gustavsson, Eva, (1999). 'Trädgårdskonst eller trädgård som konst – om trädgårdskonst som skapande handling'. *Nordisk Arkitekturforskning* 1999:4. s. 38–58.

- Rudberg, J. (1999). Från akademisk klubb till folkrörelse – en intervju med Nils Dalbeck om Naturskyddsföreningens ungdomsår. *90 år ung!: Naturskyddsföreningen 1909–1999*. Larsson, Erik (red.), Stockholm: Svenska naturskyddsfören.
- Sjöbeck, Mårten (1932). *Bobuslän och Göteborg: en landskaplig orientering*. Stockholm: Seelig 1932
- Slotte, Håkan & Göransson, Hans (red.) (1996). *Lövtäkt och stubbskottsbruk: människans förändring av landskapet – boskapsskötsel och åkerbruk med hjälp av skog. D. 1 och 2*. Stockholm: Skogs- och lantbruksakad.
- Svenska Akademiens ordbok, (2009). Stockholm.
- Swenson, Bo (2002). *I skördeanden: [folklivsskildringar]*. Degeberga: Ultima Thule
- Trädgårdsodlingen i Sverige: hyllningsskrift tillägnad Carl G. Dahl på sextioårsdagen den 17 juni 1935*. (1935). Stockholm: Saxon & Lindström
- Wittrock, S., (2001). Den heliga lunden. *Ale* 2001:1. Lund, s. 13–25
- Weimarck, Torsten (red.) (2003). *Design och konst: texter om gränser och överskridanden. D. 2, Texter efter 1960*. Stockholm: Raster